ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ГАБІТУС

Науковий журнал

Випуск 47

Видавничий дім «Гельветика»
2023

Редакційна колегія:

Шапошникова Ірина Василівна *– доктор соціологічних наук, професор*
Лісеєнко Олена Василівна *– доктор соціологічних наук, професор*
Алісаускіене Мілда *– доктор соціальних наук, професор*
Бендаравечіне Ріта *– доктор соціальних наук та порівняльної політики, асоційований професор*
Ендріулайтіене Ауксе *– доктор психологічних наук, професор*
Тавровецька Наталія Іванівна *– кандидат психологічних наук, доцент*
Терешкінас Артурас *– доктор соціальних наук, професор*
Хижняк Лариса Михайлівна *– доктор соціологічних наук, професор*
Волошенко Марина Олександрівна *– кандидат педагогічних наук, доцент*
Кузьменко Вячеслав Віталійович *– доктор філософських наук, професор*
Деркач Лідія Миколаївна *– доктор психологічних наук, професор*
Асєєва Юлія Олександрівна *– доктор психологічних наук*

Науковий журнал «Габітус» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з психологічних та соціологічних наук (спеціальності: 053. Психологія, 054. Соціологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Електронна сторінка видання – www.habitus.od.ua

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (протокол № 3 від 27.03.2023 року)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Науковий журнал «Габітус» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 22415-12315Р від 22.11.2016 року)

ISSN (Print): 2663-5208
ISSN (Online): 2663-5216
© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

Tsymbal T.V., Sazonova V.V.
CONCEPTUALIZING AND MEASURING AUTHORITARIANISM: CONTRIBUTIONS OF ADORNO, ALTEMEYER, DUCKITT, AND RAY FROM THE PRESENT-DAY PERSPECTIVE..... **11**

СЕКЦІЯ 2
СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Луцишин Г.І., Савка В.Є.
ДЕМОКРАТІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... **17**

СЕКЦІЯ 3
СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

Бороденко О.В.
ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ, КОЛЕКТИВНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ..... **24**

Мальцева О.В.
МЕДИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ПАЛІАТИВНОГО (ХОСПІСНОГО) ДОГЛЯДУ В УКРАЇНІ..... **28**

Піменова О.О., Гапончук О.М.
МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... **36**

Хижняк Л.М.
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ Й ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... **40**

СЕКЦІЯ 4
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Булах І.А.
РЕСУРСНІ КОМПОНЕНТИ ОСОБИСТОСТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ КАРТИНИ ХВОРОБИ..... **45**

СЕКЦІЯ 5
ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Власенко О.О.
АНАЛІЗ РІВНЯ ФАХОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАСИЧЕНОСТІ ПРОДУКОВАНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ З ПОЗИЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ..... **51**

Гриньова Н.В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ..... **56**

Кравчук Н.П.
ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ..... **62**

Мелоян А.Е., Погрібна А.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЯК СИНДРОМУ
ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ ВЧИТЕЛІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ
З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ..... **67**

Прокопов В.М.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ,
ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ..... **73**

Пророк Н.В., Тиндик Я.М., Полякова В.І.
ВІЙНА І ДІТИ: ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ,
ЯКІ ВІДВІДУЮТЬ ШКОЛУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... **78**

Черножук Ю.Г.
ПРЕДМЕТНИЙ ІНТЕЛЕКТ СТАРШОКЛАСНИКІВ РІЗНОЇ СТАТІ..... **84**

Shahinzade G.O.
MENTAL HEALTH ISSUES OF CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE..... **89**

СЕКЦІЯ 6
ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Васюк К.М.
КОГНІТИВНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МОЛОДІ..... **93**

Вдовіченко О.В., Кондратьєва І.П.
ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ПІДХОДИ В ПОДОЛАННІ
ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ..... **100**

Голярдик Н.А., Гевко О.І., Климків Р.І.
ТРАВМИ ВІЙНИ: ТЕХНІКИ САМОЗЦІЛЕННЯ ДОРОСЛИХ І ДІТЕЙ
(АНАЛІЗ ПРАКТИК РОБОТИ З ЕМОЦІЙНИМ ВИСНАЖЕННЯМ
ВІД ПОДІЙ СЬОГОДЕННЯ)..... **105**

Казанжи М.Й., Ганічева А.Є.
ЗНАЧЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ
У ВИРАЖЕНОСТІ ЇЇ ПОТЕНЦІАЛУ САМОЗМІНЮВАННЯ..... **111**

Маєр Ю.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ РОЗВИВАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ
«ФОРМУВАННЯ РОЛЬОВОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ УСПІШНОЇ ЖІНКИ»..... **116**

Максимова Н.Ю., Красілова Ю.М.
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ІНФОРМАЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ОСОБИ..... **121**

Малазонія С.В., Лукіянчук А.М., Скидан Р.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
МОТИВАЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІВ..... **127**

Мілютіна К.Л., Єреп Д.О., Пічугіна Т.С.
СЕКСУАЛЬНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ..... **132**

Соловйова І.І.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМООЦІНКИ І ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ..... **137**

СЕКЦІЯ 7
ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

Мелоян А.Е., Лікарчук Є.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ВІКАРНОЇ ТРАВМИ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО
СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ..... **143**

Тиньков О.М., Долгополова О.В., Фаворова К.М.
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ..... **148**

Черушева Г.Б., Плазова Т.І., Андрущенко Н.В.
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ:
АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ..... **153**

СЕКЦІЯ 8
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Білюченко Ю.М.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ
В РІЗНИХ СТАТЕВО-ВІКОВИХ ГРУПАХ **158**

Волинець Н.В., Волинець П.П.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМАНДОУТВОРЕННЯ
В НАВЧАЛЬНИХ ГРУПАХ КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ..... **164**

Гапон Н.П., Худзіцка-Чупала А.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСТВА:
МОТИВАЦІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОЧІКУВАННЯ ВОЛОНТЕРІВ..... **171**

Збродько Т.І.
ЧИ ЗАЛЕЖАТЬ ЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ
ВІД ЗДАТНОСТІ ДО РОЗПІЗНАВАННЯ ЕТИЧНИХ ДИЛЕМ?..... **176**

Карпова Д.Є., Венцеславська Т.І.
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ РОЗЛУЧЕНИХ ЛЮДЕЙ ДО ВСТУПУ
В НОВИЙ ШЛЮБ І ПРІОРИТЕТИ ПРИ ВИБОРІ ПАРТНЕРА..... **183**

Литвин-Кіндратюк С.Д.
ПРАКТИКИ ІНВЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ ПОВСЯКДЕННОГО
ТА ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ІСНУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ..... **188**

Мілорадова Н.Е., Доценко В.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ..... **194**

Нерубасська А.О., Шепелєва В.С.
ВПЛИВ МУЗИКОТЕРАПІЇ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ..... **200**

Шаумян О.Г.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНОК,
ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА..... **204**

Шеремета С.Р.
ПРОБЛЕМА ПОРУШЕНЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ ПСИХОЛОГІВ..... **209**

СЕКЦІЯ 9
ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ ТА МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Лазебник Ж.В., Проскурня А.С.
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО ДЕБЮТУ ЗАХВОРЮВАННЯ
У ХВОРИХ НА ШИЗОФРЕНІЮ..... **215**

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ..... **222**

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

STUDY OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF ATTENDERS HIGHER EDUCATION WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

УДК 159.9.07: [159.942:159.925]:
378.091.212-056.266 (045)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.9

Гриньова Н.В.
к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті представлено результати дослідження емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами під час навчання в закладах вищої освіти. Розглянуто стан розвитку інклюзивної освіти в закладах вищої освіти на сучасному етапі (створення безбар'єрного освітнього середовища; надання навчальної, соціально-психологічної допомоги, інформаційно-консультативної підтримки; створення інклюзивні груп і команди соціально-психологічного супроводу здобувачів під час навчання в закладах вищої освіти). Окреслено роль емоційного інтелекту для здійснення ефективної професійної діяльності психолога – створює умови для ефективного позитивного впливу на емоційно-вольову сферу різних категорій клієнтів із метою її гармонійного зростання. Представлено огляд зарубіжних і сучасних вітчизняних наукових досліджень із проблеми формування та розвитку емоційного інтелекту та його складових частин. Розкрито зв'язок емоційного інтелекту з емоційною компетентністю, що полягає у здатності розвивати, застосувати та перетворювати на практичні навички складники емоційного інтелекту (самоусвідомлення, мотивація, саморегуляція, емпатія та вміння підтримувати стосунки).

Презентовано результати психодіагностичного дослідження компонентів емоційного інтелекту (когнітивного, особистісного, поведінкового) здобувачів з особливими освітніми потребами з використанням методики «Діагностика емоційного інтелекту» (MEI) М.А. Манойлової; «Методики діагностики рівня емпатійних здібностей» В.В. Бойко; методики «Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях» І.Д. Ладанова, В.А. Уразаєвої; «Методики діагностики перешкод у встановленні емоційних контактів» В.В. Бойко; методики «Діагностика комунікативного контролю» М. Шнайдера. У результаті проведення психодіагностичного дослідження було встановлено, що більшість досліджуваних мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту. Наголошено на важливості проведення систематичної роботи з формування та розвитку емоційного інтелекту на основі тренінгової програми.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, емоційний інтелект, емоційна компетентність, здобувачі вищої освіти, особливі освітні потреби.*

The article presents the results of a study of the emotional intelligence of students of higher education with special educational needs during their studies at a higher education institution. The state of development of inclusive education in higher education institutions at the current stage is considered (creation of a barrier-free educational environment; provision of educational, social-psychological assistance, informational and advisory support; creation of inclusive groups and teams for social-psychological support of students during their studies in higher education institutions). The role of emotional intelligence for effective professional activity of a psychologist is outlined – it creates conditions for an effective positive influence on the emotional and volitional sphere of various categories of clients with the aim of its harmonious growth. An overview of foreign and modern domestic scientific research on the problem of formation and development of emotional intelligence and its components is presented. The relationship between emotional intelligence and emotional competence is revealed, which consists in the ability to develop, apply and transform the components of emotional intelligence into practical skills (self-awareness, motivation, self-regulation, empathy and the ability to maintain relationships).

The results of a psychodiagnostic study of the components of emotional intelligence (cognitive, personal, behavioral) of students with special educational needs using the "Diagnosis of emotional intelligence" (MEI) method by M.A. Manoilova are presented; "Methods for diagnosing the level of empathic abilities" V.V. Boyko; methods "Diagnostics of motivational orientations in interpersonal communications" I.D. Ladanova, V.A. Urazayeva; "Methodology of diagnosing obstacles in establishing emotional contacts" V.V. Boyko; of the "Diagnostics of Communicative Control" technique by M. Schneider. As a result of the psychodiagnostic study, it was established that the vast majority of the subjects have an average level of emotional intelligence development. The importance of conducting systematic work on the formation and development of emotional intelligence based on a training program is emphasized.

Key words: *inclusive education, emotional intelligence, emotional competence, students of higher education, special educational needs.*

Актуальність проблеми дослідження. Інклюзивна освіта в закладах вищої освіти України – це підхід до навчання та виховання, що передбачає створення умов для здобуття якісної освіти кожним здобувачем, також тих, хто має особливості розвитку, зокрема й осіб з інвалідністю, з обмеженими можливостями й інших категорій. Інклюзивна освіта передбачає можливість рівного доступу до освіти для всіх здобувачів, незалежно від їхньої фізичної, розумової, емоційної чи іншої особливостей. Україна ухвалила Закон «Про вищу освіту», який передбачає врахування принципів інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей для всіх здобувачів.

У закладах вищої освіти України з'явилися ініціативи щодо розвитку інклюзивної освіти. Університети іта коледжі працюють над ство-

ренням безбар'єрного середовища для навчання здобувачів з інвалідністю й іншими освітніми потребами: установлюють спеціальні пандуси, розширюють двері, створюють спеціальні кабінети для осіб зі зниженою рухливістю, а також надають аудіо- та відеозаписи лекцій для осіб із вадами слуху. Окрім того, заклади вищої освіти забезпечують осіб з інвалідністю й іншими особливостями необхідними технічними засобами, як-от комп'ютери із програмним забезпеченням для сліпих або слабозорих, спеціальні клавіатури та миші для осіб з обмеженою рухливістю тощо.

У багатьох вищих навчальних закладах України створюються центри інклюзивної освіти, соціально-освітньої інтеграції та реабілітації, де здобувачі з інвалідністю можуть отримати навчальну, соціально-психологічну допомогу, інформаційно-консультативну підтримку. Також створюються інклюзивні групи та команди соціально-психологічного супроводу здобувачів під час навчання в ЗВО [3].

Здобувачі вищої освіти з особливими освітніми потребами, які навчаються за спеціальністю 053 «Психологія», ОС «Бакалавр» в Уманському педагогічному університеті імені Павла Тичини, навчаються в інклюзивних групах відповідно до «Методичних рекомендацій щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти» та за «Індивідуальною програмою розвитку студента з особливими освітніми потребами» [3].

Мета дослідження – вивчити стан і особливості розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, які навчаються за спеціальністю 053 «Психологія».

Виклад основного матеріалу. Для ефективного здійснення професійної діяльності психологу необхідно бути носієм психологічних знань, володіти ефективними психологічними методиками та технологіями, виявляти на високому рівні професійно важливі особисті якості: розуміння різних людей, уміння орієнтуватися в різних моделях їх життєдіяльності, уміння взаємодіяти з людьми, бачити їхню неповторність, приймати їхні переваги та недоліки. Продуктивність роботи психолога із клієнтом також будується на ефективному сприйнятті, управлінні та контролі як власних емоцій, так і емоцій своїх клієнтів. Тому ефективна діяльність психолога безпосередньо залежить від рівня розвитку емоційного інтелекту.

Сутність емоційного інтелекту (далі – EI), його структурні компоненти було розкрито у працях зарубіжних учених Р. Бар-Он, І. Говарда, Д. Гоулмана, Л. Кемерон-Бендлера, П. Лопеса, Д. Майєра, Л. Морріса, П. Соловей, Дж. Стейн Стівена.

Вітчизняні вчені досліджували різні аспекти прояву та зв'язків емоційного інтелекту: М. Шпак, Т. Циганчук (психологічні механізми); А. Четверик-Бурчак (успішність життєдіяльності особистості); І. Філіппова (реалізація особистості), С. Дерев'янко, В. Зарицька, О. Темрук, Л. Колісник, Ж. Стельмашук, А. Ваколюк (розвиток емоційного інтелекту); Л. Ракітянська (зміст поняття «емоційний інтелект»); Е. Носенко (рефлексивна свідомість); О. Милославська (комунікативна компетентність); О. Льошенко (емоційна компетентність); О. Амплєєва, Ю. Бреус, М. Журавльова, Я. Куценко, Н. Жигайло, М. Стасюк (професійна підготовка, становлення й освіта психологів); Н. Гриньова, Є. Карпенко, Л. Колісник, Т. Перепелюк (діагностика емоційного інтелекту); С. Кас'янова (лідерські якості); Н. Діомідова (емоційна креативність) тощо.

Формування та розвиток емоційного інтелекту в майбутніх психологів є дуже актуальним завданням. Майбутньому фахівцю важливо навчитися вести діалог із різними категоріями клієнтів, мати високу самооцінку, ефективну емоційно-вольову сферу, комунікабельність, важливі навички роботи в команді, самостійності в ухваленні рішень. Окрім того, високий рівень емоційного інтелекту й емоційної компетентності у психолога створює умови для ефективного позитивного впливу на емоційно-вольову сферу різних категорій клієнтів із метою її гармонійного зростання [1]. Ось чому вже в період навчання в ЗВО важливо побудувати систематичну роботу з формування та розвитку емоційного інтелекту.

Дослідження показують, що 2/3 основних компетенцій, необхідних ефективному лідеру, належать до категорії емоційної компетентності. На думку М. Рейнольдс, «розвиток емоційної компетентності робить людину професійнішою, а професіонала більш людяним» [3]. Незважаючи на широке коло досліджень проблеми емоційної компетентності, питання формування емоційної компетентності у студентів – майбутніх психологів не досить вивчені.

Уперше позначення EQ (emotional quotinent) закріпив за поняттям «коефіцієнт емоційності», за аналогією з IQ – коефіцієнтом інтелекту в 1985 р. клінічний фізіолог Рувен Бар-Он. На відміну від звичного всім розуміння IQ (інтелектуального коефіцієнта), EQ починає розумітися як здатність правильно тлумачити ситуації, що виникають, і впливати на них, інтуїтивно відчувати потреби та наміри інших людей, розпізнавати їхні сильні та слабкі сторони, бути стресостійким і привабливим [4].

Емоційний інтелект (далі – EI) (англ. *emotional intelligence*) – психологічна концепція, уведена в науковий обіг Джоном (Джеком) Майєром і Пітером Саловеєм в 1990 р. і популяризована в 1995 р. [8].

На думку Д. Гоулмана, емоційний інтелект є здатністю людини, що дозволяє тлумачити власні емоції й емоції оточення для того, щоб використати отриману інформацію для реалізації своїх цілей [6]. Емоційний інтелект, як уважає автор, включає п'ять складових частин: самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння й управління взаєминами [6].

Американські психологи Дж. Майєр і П. Саловей під цим поняттям розуміли «здатність ретельного розуміння, оцінки та вираження емоцій; здатність розуміння емоцій і емоційних знань; а також здатність управління емоціями, яка сприяє емоційному й інтелектуальному зростанню особистості» [8, с. 48]. Як можна побачити, емоційний інтелект охоплює групу ментальних здібностей, що сприяють усвідомленню та розумінню емоцій, своїх та інших людей.

Сучасне розуміння емоційного інтелекту зводиться до здатності переробляти інформацію, що міститься в емоціях. Особистість може розуміти важливість емоцій, усвідомлювати, як вони пов'язані одна з одною, застосовувати емоційну інформацію як основу для мислення й отримання рішень. У цій моделі емоційний інтелект складається з таких ментальних здібностей: асиміляції емоцій у мисленні; розрізнення та вираження емоцій; розуміння (осмислення) емоцій; усвідомлення регуляції емоцій [7].

Поряд із психологічними концепціями емоційного інтелекту існують концепції емоційної компетентності як «сукупності певних здібностей і вмінь, важливих для забезпечення емоційної регуляції повсякденних комунікативних ситуацій» [7]. К. Саарні до складу емоційної компетентності відносить здатності до: усвідомлення власних емоційних станів; розпізнавання емоцій інших людей; використання словника емоцій і різних форм їх вираження, прийнятних у даній культурі; прояву симпатії й емпатії як способів долучення до переживань інших людей; розуміння того, що внутрішній емоційний стан не завжди буває відповідним його зовнішньому вираженню; емоційної саморегуляції, зокрема власних негативних переживань; розуміння значущості емоційного опосередкування міжособистісних взаємин; адекватного вираження емоційного ставлення до партнерів у міжособистісному спілкуванні [7].

Отже, аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що поняття «емоційна компетентність» – це здатність професіонала на високому рівні усвідомлювати та приймати власні почуття, а також почуття інших людей; усвідомлено керувати своїми емоціями у відносинах із дітьми та дорослими; розуміти внутрішній світ дитини та вибудовувати з нею конструктивні форми взаємодії.

Як структурні компоненти емоційної компетентності виділяють: когнітивний компонент (здатність усвідомлювати свої почуття й емоції, а також інших); особистісний компонент (високий рівень емпатії та гармонійність комунікативних орієнтацій); поведінковий компонент (здатність керувати своїми почуттями й емоціями, а також інших людей; високий рівень комунікативного контролю; відсутність перешкод у встановленні емоційних контактів).

Ми провели дослідження складових частин емоційного інтелекту серед здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, які навчаються на факультеті соціальної та психологічно освіти за спеціальністю 053 «Психологія». Усього в дослідженні взяли участь 27 здобувачів I–III курсів.

Когнітивний компонент вимірювався за допомогою методики «Діагностика емоційного інтелекту» (MEI) М.А. Манойлової (1 та 3 шкали). Особистісний компонент замірявся за допомогою «Методики діагностики рівня емпатійних здібностей» (В.В. Бойко) та методики «Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях» (І.Д. Ладанов, В.А. Уразаєва). Поведінковий компонент досліджувався за допомогою «Методики діагностики перешкод у встановленні емоційних контактів» (В.В. Бойко), «Методики діагностики емоційного інтелекту» (далі – «MEI») М.А. Манойлової (2 та 4 шкали), «Діагностики комунікативного контролю» (М. Шнайдер).

У результаті дослідження когнітивного компоненту емоційного інтелекту за методикою «MEI» М.А. Манойлової були отримані такі результати (рис. 1): найменш розвиненим виявився когнітивний блок емоційного інтелекту, який представлений показником «усвідомлення своїх почуттів та емоцій» (3,6 бали) та «усвідомлення почуттів та емоцій інших людей» (3,2 бали). Це говорить про те, що досліджувані на низькому рівні здатні розуміти роль власних почуттів у спілкуванні; не досить обізнані про емоційні якості та психологічні характеристики станів особистості, їхню роль у професійній діяльності. Респонденти під час взаємодії один з одним ще не можуть сформувати конструктивні відносини, не навчилися рефлексії та розуміння думок і почуттів іншої людини. Це заважає їм створити ясний образ партнера зі спілкування, що включає всі рівні психічного відображення. Унаслідок не досить розвиненої спроможності до прогнозування утруднена можливість приписувати емоційне забарвлення ситуації, налаштовуючись на переживання партнера по взаємодії.

На середньому рівні представлений показник «регуляція взаємин з іншими» (5,7 балів), що говорить про те, що досліджувані зазнають труднощів у передбаченні, як можуть вплинути на партнера зі спілкування зовнішні вирази

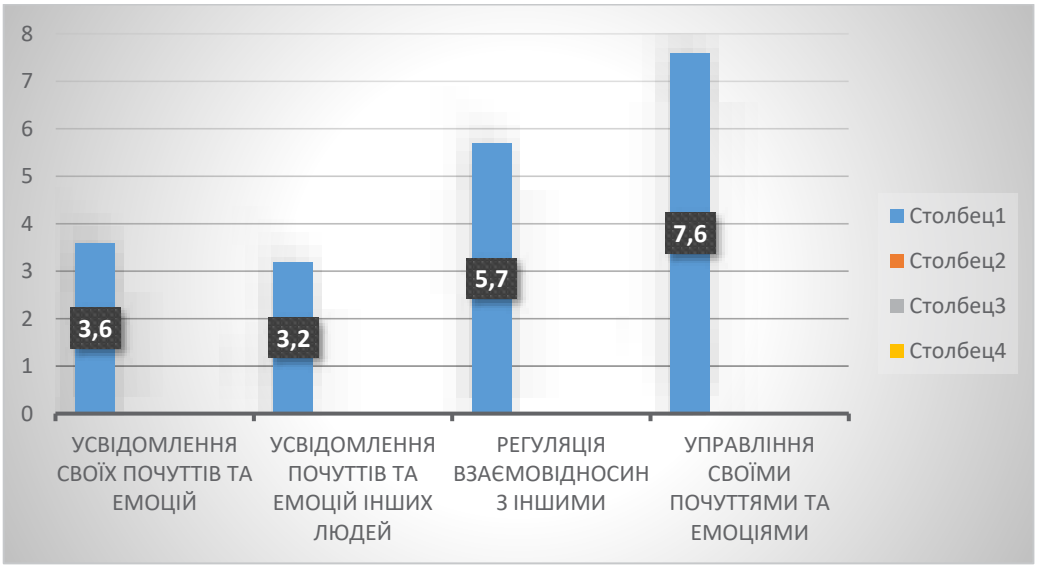

Рис. 1. Результати діагностики емоційного інтелекту за методикою MEI

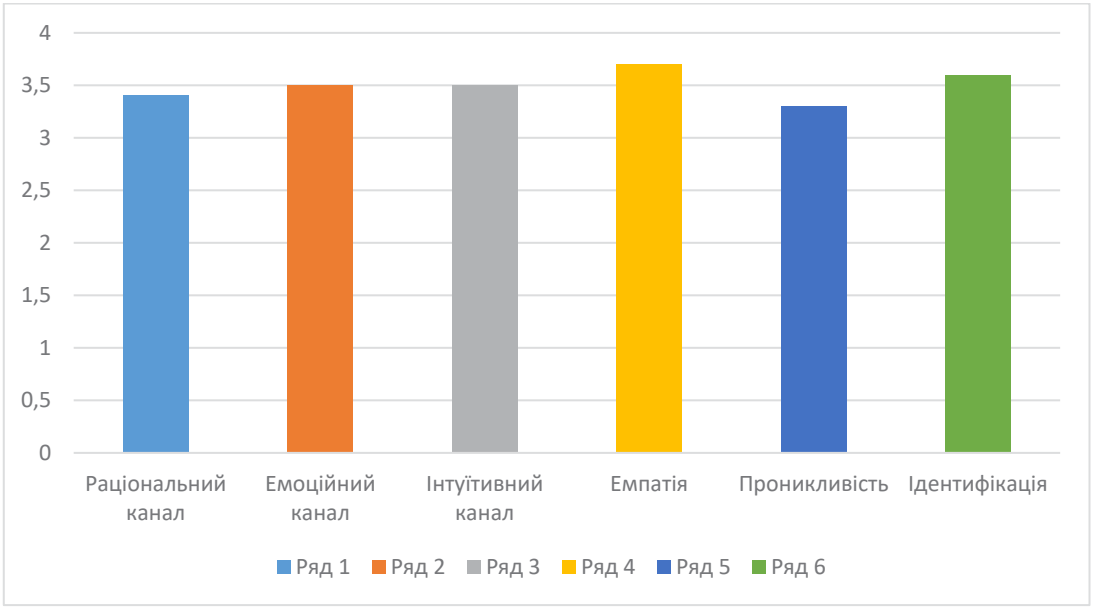

Рис. 2. Структура емпатійних здібностей

(поза, рухи) свого стану. Їм важко підтримувати хороший психологічний клімат у колективі, здійснювати сукупність індивідуалізованих гуманістичних впливів, спрямованих на запобігання несприятливим станам партнера зі спілкування.

Найбільш розвиненим компонентом емоційного інтелекту у здобувачів виявилася шкала «управління своїми почуттями й емоціями» (7,6 балів). Середнє значення за рівнем розвитку емоційного інтелекту становило 5,2 балів, що відповідає середньому рівню розвитку даної якості. Узагальнені дані емоційного інтелекту за методикою «MEI» представлені на рис. 1.

Отже, у здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами – майбутніх психологів переважає інтраперсональна спрямованість (на власну особистість: рефлексія та саморегуляція), що може свідчити про несформованість професійної позиції та незрілість особистісної спрямованості на іншу людину.

Далі ми висвітлимо результати, отримані за методикою В.В. Бойко, які представлені на рис. 2.

Найбільш розвиненими компонентами емпатійних здібностей стали компонент «настанова, що сприяє емпатії» (3,7 бали),

компонент «ідентифікація» (3,6 бали), що говорить про переважання в досліджуваних настанов, що полегшують взаємодію, яка розширює діапазон емоційної чуйності й емпатійного сприйняття, досить розвинені вміння зрозуміти іншого на основі співпереживання, поставити себе на місце партнера.

Інтегративний показник емпатійних здібностей становить 21,2 бал, що говорить про низький рівень розвитку емпатійних здібностей у психологів. У результаті дослідження перешкод у встановленні емоційних контактів за методикою В.В. Бойко були отримані такі дані: найбільш вираженими перешкодами в установленні емоційних контактів стали неадекватні прояви емоцій (3,1 бали), невміння керувати емоціями, дозувати їх (2,1 бали) та небажання зближуватися з людьми на емоційній основі (2 бали) з 5 можливих балів. Також було встановлено, що емоції ускладнюють взаємодії студентів, про що свідчить інтегративний показник у 10,1 балів.

Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях за методикою І.Д. Ладанова та В.А. Уразаєва показала, що досліджувані на середньому рівні продемонстрували орієнтацію на прийняття партнера у спілкуванні (20,1 балів) і орієнтацію на досягнення компромісу (23,5 бали), що виражається у прояві інтересу проводити час у розмові з партнером, виявляти повагу, інтерес й увагу до співрозмовника, прагнення догодити своєму співрозмовнику. Проте здобувачі неадекватно сприймають і розуміють партнера по спілкуванню (19,6 балів), що вказує на неможливість зрозуміти ситуацію та поведінку інших, відсутність бажання краще взаємодіяти й уникати конфліктів. Загальний рівень гармонійності комунікативних орієнтацій низький (28,7 балів). Результати представлені на рис. 3.

Далі ми провели діагностування студентів за методикою «Діагностика комунікативного контролю» М. Шнайдера. Результати показали, що цей показник практично не розвинений у досліджуваних – 4,1 бали з 10. Це можна пояснити не досить розвиненими вміннями керувати своїми емоціями, змінювати свою поведінку залежно від ситуації спілкування, а також співвідносити її з поведінкою інших людей.

Отже, отримані дані дослідження компонентів (когнітивний, особистісний, поведінковий) емоційного інтелекту у здобувачів з особливими освітніми потребами свідчать про те, що емоційний інтелект розвинений на середньому рівні, що доводить необхідність його подальшого розвитку під час навчання в ЗВО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати діагностики емоційного інтелекту у здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами – майбутніх психологів свідчать, що більшість досліджуваних мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту. Найменш розвиненими виявилися показники когнітивного компоненту емоційного інтелекту – «усвідомлення почуттів і емоцій своїх та інших людей». Найбільш розвиненим компонентом емоційного інтелекту виявився показник «управління своїми почуттями й емоціями», що може пояснюватися наявністю у програмі підготовки психологів тренінгових занять. Для здобувачів характерна тенденція до яскравої виразності таких компонентів емпатійних здібностей, як «настанови, що сприяють емпатії» й «ідентифікація». Значення інтегрального показника емпатійних здібностей виявилося на низькому рівні. Головними перешкодами в установленні емоційних контактів виявилися: неадекватність у прояві емоцій, невміння керувати емоціями та дозу-

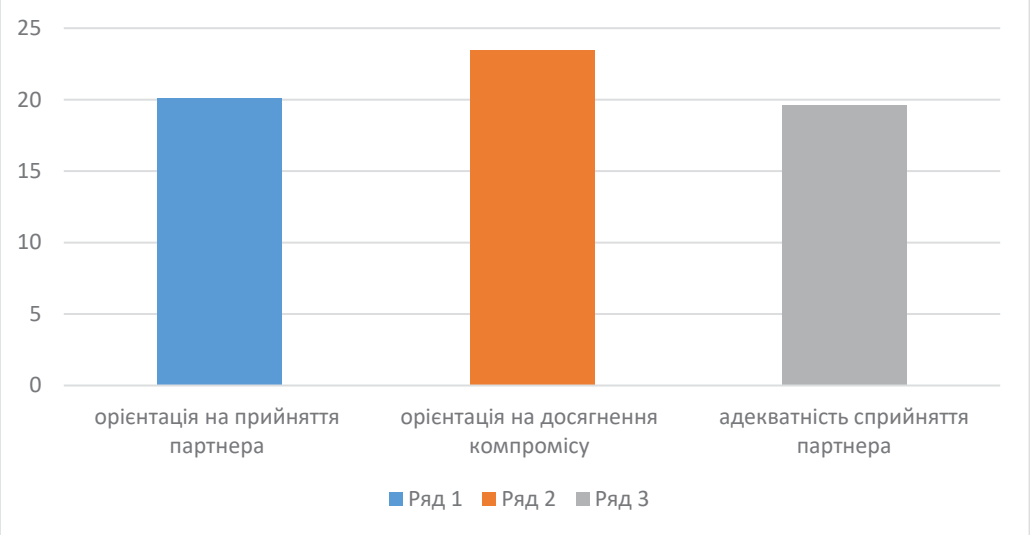

Рис. 3. Показники емоційної орієнтації в міжособистісній комунікації

вати їх, небажання зближуватися з людьми на емоційній основі.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні тренінгової програми для підвищення рівня розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перепелюк Т.Д., Гриньова Н.В. Діагностика проявів емоційного інтелекту під час переживання стресових ситуацій. *Наукові інновації та передові технології*. Серії «Державне управління», «Право», «Економіка», «Психологія», «Педагогіка». 2022. № 3 (5). С. 98–110.

2. Рейнольдс М. Коучинг: емоційна компетентність. Москва : Центр підтримки корпоративного управління та бізнесу, 2003. 112 с.

3. Чупіна К.О. Психолого-педагогічний супровід студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти. *Психологічний журнал.* Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. Вип. 7. С. 74–84.

4. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

5. The Ability Model of Emotional Intelligence / D. Caruso et al. *Positive Psychology in Practice* / ed. S. Joseph. 2015. P. 543–558. DOI: 10.1002/9781118996874.ch32.

6. Goleman D. Why it can matter more than IQ. New York : Bantam Books, 2006. 384 p.

7. Saarni C. The development of emotional competence. New York : Guilford Press, 1999. 381 p.

8. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1990. Vol. 9. P. 185–211.

Наукове видання

ГАБІТУС

Науковий журнал

Випуск 47

Коректура • *Я. Вишнякова*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Pragmatica.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 24,57. Ум. друк. арк. 31,16.
Підписано до друку 28.03.2023. Замов. № 0523/309. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.